

UNA INTRODUCCIÓ A "SOBRE VERITAT I MENTIDA EN SENTIT EXTRAMORAL"

Ramon ALCOBERRO

SOBRE VERITAT I MENTIDA EN SENTIT EXTRAMORAL és un text breu (només de 14 paràgrafs) però d'una importància decisiva en l'obra de Nietzsche perquè s'ocupa del que, a grans trets, hom podria anomenar la "filosofia del llenguatge" de Nietzsche. El que passa és que, com sempre en l'obra d'aquest autor, no se'ns presenta "només" una filosofia del llenguatge, sinó que hi inclou una reflexió en profunditat sobre el paper de la metàfora i sobre la relació del llenguatge amb la veritat.

Amb Nietzsche apareix plenament en la filosofia el que s'ha anomenat "consciència lingüística", és a dir, el convenciment que els conceptes –i bàsicament els conceptes de caire moral (bo/dolent just/injust, etc.)– són construccions lingüístiques, és a dir, instruments per a la dominació i per a la domesticació de la realitat i no predicats o propietats essencials de les coses. Ell serà el primer a observar que el llenguatge, per comptes d'acostar-nos al món real, ens n'allunya i ens el dissimula. El llenguatge i la veritat per a Nietzsche són, senzillament, una metàfora, una il·lusió, una ficció que ha oblidat el seu origen fictici. L'originalitat de Nietzsche com a filòsof del llenguatge rau en què no l'estudia com un fenomen de comunicació sinó que, ben al contrari, el presenta com allò que ens impedeix de comunicar-nos realment perquè les paraules –i més estrictament l'ús metafòric de les grans paraules– ens amaguen les coses.

Les afirmacions bàsiques de SOBRE VERITAT I MENTIDA... no són, però, quelcom que aparegui com a novetat en aquest text. En realitat Nietzsche va sostenir la mateixa concepció sobre el llenguatge i la veritat en totes les seves obres. Les mateixes conviccions hom pot espigolar-les aquí i allí en tota l'obra nietzschiana i, de fet, deriven de la seva concepció de la voluntat com un "poder" que mai no pot degradar-se a ser tan sols "concepte".

Ja al paràgraf 41 d'AURORA (1881), Nietzsche havia observat que: "Sempre que els homes de les primeres edats situaven una paraula, creien haver realitzat un descobriment, creien haver resolt el problema; i el que havien fet era dificultar la solució. Ara, per tal d'aconseguir el coneixement, cal empassegar constantment amb paraules que s'han fet eternes i dures com la pedra, tant que fins i tot és més fàcil trencar-se una pedra que trencar una paraula".

I al paràgraf 265 de LA GÀIA CIÈNCIA (1881-1882) trobem l'aforisme sobre l'últim escepticisme en què Nietzsche ens diu: "¿Quines són en darrer terme les veritats de l'home? Els seus errors irrefutables".

En aquests dos textos, triats entre molts d'altres, podem trobar la síntesi del que en forma més arrodonada es planteja a SOBRE VERITAT I MENTIDA...:

1.- Que el llenguatge és sempre una presó (un conjunt de metàfores que ens impedeixen de copsar la veritat del món)

2.- Que la veritat no és altra cosa que un prejudici (una construcció feta de forma interessada) que hem acabat prenent com a veritat més per un acte de fe que per una anàlisi racional.

No és, però, que Nietzsche menysprees el llenguatge; ben al contrari, el considerava una de les obres més significatives dels humans, que a través de la paraula han construït un ordre en el real. El problema és que llenguatge ha domesticat el món però al mateix temps ens ha convertit en éssers morals, a través de la paraula restem presoners de conceptes que tenen una existència exclusivament lingüística, com "veritat" o "mentida" conceptes que, en ells mateixos, ens impedeixen veure el món tal com és (com una força) per convertir-lo en un fet moral.

Gràcies a aquesta presó i a aquest prejudici que és el llenguatge s'ha pogut bastir el gran espectacle que és la cultura però també, i al mateix temps, l'home s'ha acabat trobant presoner dels prejudicis que ell mateix ha construït.

Nietzsche és un filòleg i com a tal té una clara consciència del fet que el llenguatge no mostra la veritat de la cosa sinó que és, al contrari, una construcció arbitrària que designa, que indica la cosa, però que alhora, domestica la realitat i ens torna incapaços de copsar el que la cosa sigui. Posant nom a les coses –i convindria recordar que l'acte de posar nom a les coses és una de les primeres coses que feu Adam segons el Gènesi– se'n pren possessió i, en resum, se les domina però alhora se les torna insignificants. Les etimologies ens mostren d'una manera molt òbvia fins a quin punt el que en el llenguatge antic era terrible, s'ha convertit en quelcom purament banal només per la força de l'ús. El llenguatge actua així com una forma d'autoengany perquè en el fet de "donar nom" creiem que ja dominem el poder de les coses. La ficció del "donar nom" ens permet evitar el dolor que ens produiria el coneixement de la Veritat.

Per a introduir-nos en SOBRE VERITAT I MENTIDA... cal no oblidar mai que per a Nietzsche la veritat és una forma del "poder": no està constituïda per un joc de conceptes, sinó per "forces". La veritat mai no pot consistir en una idea, en el sentit platònic del mot, sinó en una "intensitat", que expressa la força de la voluntat de poder –i no de la voluntat de veritat. El que al paràgraf primer de SOBRE VERITAT I MENTIDA... s'anomenen els "animals llestos que inventaren el coneixement" (els humans) són éssers que han construït el llenguatge com una eina per dominar el món i fer-se'l seu. El llenguatge és una "fe" -aquesta idea apareix també a la primera part del seu HUMÀ, MASSA HUMÀ (1878)- de la qual jo podem desfer-nos-en. No hi ha marxa enrera: l'animal que ha descobert el llenguatge ha descobert també la mentida.

En la mesura que l'ésser humà és social i gregari, el llenguatge no li serà útil, fonamentalment, per a comunicar-se (en Nietzsche la comunicació és un fet impossible, un pur malentès), sinó per a imposar-se i dominar els altres. No estem tan lluny de la concepció del món de la sofística...

Per a Nietzsche en el principi no hi ha mots sinó sensacions. Cadascuna d'aquestes sensacions és única, pròpia, personal i intransferible. Les sensacions produeixen imatges i, finalment, d'aquestes imatges en fem conceptes i en conseqüència les refredem, donant-los una falsa aparença d'eternitat i de perfecció. Però treballant així,

per processos d'abstracció, acabem per oblidar que el llenguatge deforma tan com forma; que sedueix tant com redueix la realitat a paraula i que, finalment, ens fa passar la ficció per realitat.

Els animals que inventaren el coneixement no ho feren com a expressió del seu poder –perquè, al cap i a la fi, el poder del llenguatge s'ha revelat superior al dels humans– sinó com una forma de supervivència perquè en parlar cregueren, erròniament, que serien capaços de defensar-se la plurivocitat i de la diferència (del "poder", en definitiva) que emana de les coses.

Caldria preguntar-se també per què usa Nietzsche el mot "extramoral" en el títol d'aquest text. En quin sentit la veritat i la mentida tenen un sentit "extramoral"? La resposta cal veure-la en el metallenguatge, és a dir, en la funció, del llenguatge que no designa les coses sinó que es designa a si mateix. Hi ha un doble sentit moral i extramoral del llenguatge que cal diferenciar curosament.

Que el llenguatge posseeix un sentit "moral" és obvi: emprem mots com "bo/dolent", "just/injust", etcètera; però aquest ús moral del llenguatge neix de la rancúnia, del ressentiment dels febles que, precisament perquè no tenen poder en sentit ple –en la mesura que no són amos de la seva pròpia vida– construeixen la moral com a forma de defensa de la seva feblesa. Qui necessita fer ús del llenguatge de la moral és que, senzillament, no té poder.

Però el llenguatge no té només un sentit "moral", sinó que –com se'ns diu al títol de l'obra– és "extramoral". Cal definir el "sentit extramoral" del llenguatge com una doble capacitat:

1.- d'una banda és extramoral perquè la gramàtica dóna al món un ordre (fictici, però ordre) que ens permet creure (erròniament) que podem dominar el món i que podem fer nostre el poder, la voluntat de poder, que palesa tot el que viu.

2.- però, a més, és també extramoral perquè remet a un metallenguatge (no "diu", sinó que "imposa"). El llenguatge, a diferència de les sensacions i de les imatges a partir de les quals ha nascut, no pertany a l'ordre de la naturalesa sinó al de la convenció. De la mateixa manera que la paraula "taula" no és una taula, tampoc la paraula "veritat" no defineix la veritat. Per a Nietzsche la veritat només prové de la vida, i ha de ser entesa com a expansió de la vida.

El poder del llenguatge sobre els humans neix de la inconsciència. Al paràgraf 8, del text, Nietzsche ens dirà que precisament perquè hem oblidat que en el llenguatge el que hi havia al principi eren només imatges, hem pogut arribar a identificar els conceptes amb la veritat i a creure que aquests conceptes estableixen un ordre natural sobre les coses. Així l'ésser humà: *"s'oblida tant de les metàfores intuïtives originals en tant que metàfores i les pren com les coses mateixes"*. I així s'arriba a creure que la paraula "veritat" designa la veritat per comptes de designar una força o un poder.

Així s'entén millor que a l'inici del text Nietzsche hagués parlat de l'home com a "faula". El llenguatge ens permet fabular sobre el món, construir un edifici de paraules que anomenem "ciència" i "veritat". Al paràgraf 13 de SOBRE VERITAT I MENTIDA... dirà que: *"L'ésser humà mateix ... té una invencible tendència a deixar-se enganyar, i*

es troba com encisat de felicitat quan el rapsode li conta faules èpiques com si fossin vertaderes, o quan l'actor fa de rei en l'obra de teatre amb més reialesa que la que li mostra la realitat". En definitiva, el llenguatge que vol aparèixer com a "veritat" de la cosa no és construeix la més terrible de les mentides.

Per a Nietzsche tot el llenguatge té un sentit extramoral perquè tot ell constitueix una pura metàfora; la gramàtica actua com una mena d'ulleres que ens obliguen a mirar el món d'una determinada manera, desenfocant-lo, convertint –o més ben dit: degradant- la pluralitat de les coses en la (falsa) unitat dels conceptes. El llenguatge té una capacitat "extramoral" perquè construeix una metàfora que ha oblidat la seva realitat metafòrica i ha convertit el que primitivament era una força en una mena de pacte social, falsament comunicatiu. En sentit extramoral el llenguatge congela la realitat, la torna instrumental i ens dona la falsa sensació que construint conceptes construïm també les coses i les dominem. En sentit extramoral el llenguatge crea "la" veritat i, en conseqüència, tot ús del llenguatge, en tant que suposada expressió de veritat, està tocat de moralisme.

En la mesura que el llenguatge és una construcció que ha de servir col·lectivament ja és una ficció, perquè ens fa oblidar allò que de personal i intransferible hi ha en la realitat mateixa. Com ens diu al paràgraf 7 del text: "la natura no coneix formes ni conceptes, ni tampoc, per tant, cap mena de gèneres sinó tan sols una X inaccessible i indefinible per a nosaltres". Voler convertir en llenguatge el que com a tal és inaprehensible i no reductible a concepte (el món com a "poder") significa degradar-lo.

La concepció de la veritat "moral" és la que ha dominat fins ara en la filosofia. Hem après a discutir sobre "bo/dolent", sobre "just/injust" o sobre "útil/inútil". Però ens ha mancat la lucidesa necessària per tal de copsar l'ús "extramoral" del llenguatge o, en altres paraules, per adonar-nos-en de fins a quin punt la construcció del llenguatge és una pura degradació moralitzant, gregària i insípida, de la realitat entesa com a "poder". Al paràgraf 6 del text Nietzsche diu que: "Tot concepte sorgeix de la igualació d'allò desigual". En aquest sentit el llenguatge és, i només pot ser, una ficció perquè en l'ús dels mots (en el seu ús comunicatiu que ha de ser compartit i comprensible per tots els parlants d'una llengua) hi rau una falsedat bàsica: la de creure que els mateixos mots signifiquen el mateix per a individus que, en realitat, els omplen de significats molt diversos. Cada paraula ressona diferent per a individus que han viscut experiències molt diverses i, en aquest sentit, no hi hauria de debò dos llenguatges idèntics.

D'aquí la tesi sobre la veritat com a mentida que ha oblidat el seu origen mentider, que és la més coneguda de SOBRE VERITAT I MENTIDA EN SENTIT EXTRAMORAL i que Nietzsche enuncia al principi del paràgraf 8: "*¿Què és, doncs, la veritat? Un exercit mòbil de metàfores, metonímies, antropomorfismes, en poques paraules, una suma de relacions humanes que han estat augmentades, transferides, adornades poèticament i retòricament i que després d'un ús de molt de temps a un poble li semblen fixes, canòniques i obligatòries: les veritats són il·lusions que han oblidat que ho són*".

Allò que a través del llenguatge volem fer passar com a "veritat" no és, doncs, altra cosa que una construcció interessada. La capacitat dels humans per a crear metàfores és un "*impuls fonamental (que) l'ésser humà no pot deixar de banda en cap moment, perquè amb això deixaria de banda l'ésser humà mateix*" (paràgraf 12). El mite i l'art, per exemple, serien formes especialment significatives de la metàfora i en aquest sentit resulten, sinó alliberadors, com a mínim consoladors.

Però perdre de vista aquest sentit mític i emparentat amb el somni que hi ha en la capacitat metafòrica humana i voler convertir el llenguatge en descripció objectiva del món –i per tant en ciència– és tant com perdre de vista l'element intuïtiu que constitueix l'element oblidat i extramoral del llenguatge. Quan es perd de vista la intuïció i hom s'afirma com a posseïdor de la racionalitat, de la "veritat" i de la ciència es cau en el domini de la ficció. Només l'home intuïtiu, ens dirà al darrer paràgraf del text, és capaç de suportar el dolor del món.

Mentre ens refugiem en l'errònia concepció del llenguatge com a expressió de la "veritat" ens enganyem a nosaltres mateixos. Quan, per contra, som capaços d'adonar-nos de la capacitat "extramoral" del llenguatge i copsem el que la gramàtica té de ficció i de construcció social i interessada –o com diu Nietzsche "d'obra d'art de la ficció"– aconseguim distanciar-nos del parany dels conceptes morals falsament naturals. Només aleshores vivim amb "claredat" i amb "alegria". Saber que el llenguatge –i per tant els mateix concepte de "veritat"– és una màscara ens fa ser alhora més solitaris i més lliures.

El que passa –i aquí és on rau la contradicció interna de la teoria nietzschiana– és que no podem deixar d'emprar el llenguatge per a fer també la crítica del llenguatge. El llenguatge forma conceptes i els conceptes degraden la vida (que és, repetim-ho, un "poder" i no un concepte) però només a través dels conceptes podem criticar-lo.

Una altra crítica a tesi forta del text nietzschian segons la qual tot llenguatge és sempre expressió de poder, és pot resumir dient que si això fos cert, també l'ús del llenguatge que fan els crítics del poder seria, inexorablement, expressió de poder...

En tot cas SOBRE VERITAT I MENTIDA EN SENTIT EXTRAMORAL és un text significatiu perquè ens mostra que el llenguatge no és neutral, ni objectiu, ni expressió de la raó, sinó construcció i ficció. Una filosofia del llenguatge no hauria d'oblidar aquesta lliçó.